

УДК 343.2.01

ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Северин А.Ю.

Запорізький національний технічний університет

Досліджено завдання кримінально-правової політики, які визначаються кримінально-правовою доктриною. Розкрито зміст і напрямки реалізації цих завдань. Визначено теоретичні та практичні проблеми реалізації завдань кримінально-правової політики, особливо через такі складові як притягнення до кримінальної відповідальності та покарання, а також криміналізацію та декриміналізацію суспільно-небезпечних діянь. На підставі дослідження завдань та врахування соціально-економічних, політичних та інтеграційних процесів, які відбуваються на сьогодні в Україні, визначено основні тенденції кримінально-правової політики на сучасному етапі розвитку держави. З'ясовано сутність та зміст кримінально-правової політики.

Ключові слова: принципи, завдання, функції, реалізація кримінально-правової політики, злочинність, запобігання, боротьба.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Державна політика боротьби зі злочинністю складається зі стратегічних напрямків, характерні риси яких обумовлені задачами, предметом та методами досягнення корисних для суспільства результатів. Кримінально-правова політика як складова політика держави у сфері боротьби зі злочинністю полягає у виробленні принципів, стратегії, головних завдань, форм і методів впливу на злочинність. Кримінально-правова політика включає правові засоби впливу на злочинність та її детермінанти, право застосовну та правоохоронну діяльність, заходи соціально-економічного, ідеологічного, культурологічного характеру.

Таким чином, питання в сфері визначення злочинного і боротьби з цим явищем є питаннями внутрішньої політики держави. Держава виробляє завдання, засоби, зміст, напрями цієї боротьби, тобто формує кримінально-правову політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінальної політики, як відповідної науки або частини науки кримінального права розроблялися видатними мислителями і науковцями: Ч. Бекарія, Вольтером, Монтеск'є та іншими.

В Радянському Союзі розвиток кримінально-правової політики пов'язаний з такими вченими як, А.А. Герцензон, А.А. Піонтковський, М.Д. Шаргородський та іншими.

В Україні питаннями кримінально-правової політики займалися і займаються такі вчені як: Л.М. Багрій-Шахматов, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш, В.К. Грищук, О.М. Джужа, О.М. Костенко, О.П. Литвин, О.М. Литвак, П.С. Матишевський, В.О. Навроцький, М.І. Панов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, П.Л. Фріс, В.І. Шакун та інші. Їх праці заклали теоретичні основи формування та розвитку науки кримінально-правової політики в Україні та лягли в основу окремих кримінально-правових концепцій.

Серед зарубіжних науковців, в чіх працях піднімалися питання визначення змісту, сутності або ж принципів чи завдань кримінальної правової політики можна назвати М.О. Беляєва, А.А. Герцензона, А.І. Коробєєва, Н.О. Лопашенко, П.М. Панченко та інші.

Питаннями розвитку кримінально-правової політики в частині визначення питань кримінальної відповідальності та кримінального по-

карання активно займаються такі науковці як Ю.В. Баулін та Т.А. Денисова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний обсяг наукових праць, присвячених проблемам кримінально-правової політики, в яких розглядаються важливі концептуальні питання, до цього часу недостатньо розкрито зміст і напрямки реалізації завдань кримінально-правової політики. Здійснені лише розробки окремих питань кримінально-правової політики в межах правової політики у сфері боротьби зі злочинністю. Визначення її задач дасть можливість накреслити комплекс проблем, які необхідно вирішити.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження завдань та основних напрямків реалізації кримінально-правової політики України.

Виклад основного матеріалу. Політика у сфері боротьби зі злочинністю в Україні покликана в кінцевому досягнути мети, яка в найбільш загальному вигляді може бути сформульована як зниження рівня злочинності в державі. Сьогодні наша держава й суспільство не ставить перед собою утопічної мети – викорінення злочинності, яка протягом десятиріч проголошувалась радянською ідеологією в якості основної мети її реалізації.

Політика у сфері боротьби зі злочинністю є одним із найвпливовіших інструментів, які здатні реально змінити рівень злочинності. Однак, як справедливо зауважує О. М. Литвак, «теорія кримінальної політики, навіть якщо й звільнити її від ідеологічних нашарувань, має внутрішні логічні протиріччя. Адже всяка політика, як мистецтво управління державними справами, стосується масових явищ, в даному разі сотень тисяч людей, які потрапили до тенет кримінальної юстиції» [1, с. 56].

В Україні, де криміногенна ситуація є надзвичайно загостреною, визначення напрямів і завдань кримінально-правової політики набуває особливого значення. Однак, як справедливо зауважив В.І. Шакун, «недосконалість системи вирішення складних соціально-економічних питань має чисельні свідчення. Проте важливішим виглядає те, що влада так і не спромоглася виробити, а наука залишилась осторонь, ефективну кримінальну політику. На жаль, сучасна кримінальна політика в цілому, і кримінально-правова політика зокрема, виглядає непослідовною, суперечливою, нещирою, а нерідко відверто слаб-

кою. З одного боку, проголошується пріоритет захисту особи та її невід'ємних прав і свобод, оголошується низка заходів щодо протидії злочинності, а з другого – організована злочинність ще ніколи не відчувала себе настільки вільно, зухвало нехтуючи законом та експлуатуючи широкі верстви населення» [2, с. 52].

При цьому кожному з елементів (складових) політики у сфері боротьби із злочинністю притаманна відповідна роль, яка сприяє досягненню поставленої мети. Кримінально-правова політика становить серцевину політики у сфері боротьби зі злочинністю, оскільки визначає основні поняття, межі об'єкта впливу, об'єм, основні принципи і прийоми впливу на злочинність. Перед кримінально-правовою політикою стоїть комплекс завдань, вирішення яких створює передумови для успішної діяльності всієї системи боротьби зі злочинністю.

Завдання кримінально-правової політики перебувають у таких сферах:

- у сфері визначення загальних засад кримінальної відповідальності та покарання.
- у сфері визначення кола діянь, віднесених до категорії злочинних (питання криміналізації та декриміналізації).
- у сфері визначення оптимальних заходів впливу на винного пеналізація і депеналізація).
- у сфері запобігання злочинам методами кримінально-правового впливу (загальна й спеціальна превенція).
- у сфері взаємодії з іншими елементами (складовими) політики у сфері боротьби із злочинністю.

У сфері визначення загальних засад кримінальної відповідальності та покарання. Перед кримінально-правовою політикою стоять завдання чіткого визначення підстав та меж кримінальної відповідальності, системи та порядку призначення покарання, оскільки від цього залежить визначення основних параметрів політики у сфері боротьби із злочинністю в цілому. В ході розробки та прийняття Кримінального кодексу України 2001 р. в цьому напрямі зроблено чимало. Так, більш чітко визначено межі дії закону про кримінальну відповідальність в часі, просторі за національним та універсальним принципами; саме поняття злочину та його види, стадії розвитку умисного злочину; суб'єкт злочину, інститути осудності, обмеженої осудності; суттєво поглиблено нормативне визначення інституту співучасті у злочині; вперше закріплено інститут множинності злочинів; розширено перелік обставин, що виключають злочинність діяння; уперше виділено в окремий розділ інститут звільнення від кримінальної відповідальності; суттєво реформовано систему кримінальних покарань, порядок їх призначення та звільнення від покарання та його відбування; вперше в окремих розділах КК закріплені інститути судимості, примусових заходів медичного характеру та примусового лікування, а також особливості кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх.

Кримінальний закон містить можливість, а також виходить із необхідності його доцільного застосування в конкретних умовах суспільного розвитку. В рамках закону і на його основі необхідно забезпечити таку його реалізацію, яка є доцільною, повністю відповідає принципу закон-

ності й одночасно враховує вимоги життя. Так, закон передбачає можливість використання в боротьбі із злочинністю різних видів кримінального покарання. Покарання призначається в рамках санкції відповідної кримінально-правової норми, з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину, особи винного і обставин справи, пом'якшуючих і обтяжуючих покарання обставин. Водночас у конкретних соціальних умовах здійснюється певна загальна лінія в застосуванні тих або інших покарань, у співвідношенні кримінальних покарань і замінюючих мір і ін. [3, с. 11].

Досліджуючи питання призначення покарання науковці виділяють ряд теоретичних та практичних проблем, пов'язаних з дотриманням загальних засад призначення покарання та вимоги щодо досягнення мети покарання через застосування окремих видів покарання. Так, зокрема, звертається увага на той факт, що в новому КК, як і в КК 1960 р., збережена велика амплітуда між нижчими та вищими межами одного й того самого виду відносно визначеного покарання [4, с. 84].

Досить великою є також різноманітність основних видів покарань, які можуть бути альтернативно призначені за один і той же злочин. Наприклад санкції статей 132, 134 та багатьох інших містять по чотири основних видів покарання. Це на думку В.І. Антипова призводить до того, що «фактично в багатьох статтях Особливої частини КК України закон визначає не види і розмір покарання, а тільки перелік видів покарання за той чи інший вид злочину. При цьому по багатьом злочинах санкції статей Особливої частини взагалі виглядають зайвими – вони фактично повторюють види покарань та їх межі, встановлені Загальною частиною» [5, с. 84].

Наступне пріоритетне завдання кримінально-правової політики лежить у сфері визначення кола діянь, віднесених до категорії злочинних (криміналізація й декриміналізація). Актуальним завданням у вказаному напрямі є визначення критеріїв віднесення певних груп правопорушень до категорії злочинних і кримінально караних або виключення відповідних діянь з цього кола. Головне тут полягає у визначенні характеру і ступеня суспільної небезпеки, властивої тому або іншому виду правопорушення. Дійсно, тільки те, що, на думку законодавця, представляє небезпеку для інтересів суспільства, забороняється кримінальним законом і стає кримінально протиправним. Але кримінальна протиправність, хоча і виражає суспільну небезпеку діяння, має характер самостійної категорії.

Все більше уваги науковці приділяють питанням надмірної криміналізації діянь, наводять аргументи на користь більш обґрунтованих підстав криміналізації, тобто визнання того чи іншого діяння як злочину. Актуальними є питання відмежування злочину від інших правопорушень, зважаючи на той факт, що поряд з кримінальним законодавством, ті чи інші діяння передбачені в якості правопорушень (зокрема, адміністративних, дисциплінарних, корупційних тощо).

На відміну від кримінально-правових досліджень чинних норм і конкретних аспектів їх практичного застосування, наукові дослідження в галузі кримінально-правової політики покли-

кані вивчати і розробляти загальні питання діяльності держави по створенню і реалізації норм кримінального права, обумовленість і передумови відповідних змін і тенденцій кримінально-правової політики як частини кримінальної політики.

Протиправність як ознака злочину прямо пов'язана з криміналізацією суспільно-небезпечних діянь та декриміналізацією діянь, що втралили суспільну небезпеку. Питання визнання діяння злочинним (або, навпаки, виведення діяння з кола таких, які визнаються злочинними), асоціюються з кримінально-правовою політикою.

Як зазначають науковці, криміналізація виходячи з її сутності та мети є способом розв'язання важливих проблем – соціальних, економічних, політичних. З огляду на це їй має передувати ретельне і глибоке вивчення тих проблем, у результаті чого необхідно одержати чіткі і однозначні відповіді на ряд питань, зокрема, М.І. Мельник виділяє наступні:

1) Чи взагалі існує в даному випадку проблема, яка може бути розв'язана за допомогою криміналізації?

2) Чи є характер та ступінь шкідливості (небезпечності) достатнім для визнання його злочином?

3) Чи є необхідність у створенні нової кримінально-правової норми, яка б передбачала відповідальність за таке діяння (чи вичерпані інші можливі засоби для розв'язання цієї проблеми, чи придатні для її розв'язання кримінально-правові засоби і наскільки вони можуть бути ефективними)?

4) Як правильно зафіксувати у кримінальному законі сутність криміналізованого діяння (які істотні ознаки передбачити як обов'язкові)?

На його думку та й інших фахівців, «ігнорування цих питань взагалі чи одержання на них не достатньо чітких та обґрунтованих відповідей може потягти помилки у криміналізації діянь з усіма правовими, соціальними та іншими наслідками...» [6, с. 94].

При аналізі цього питання в першу чергу слід звернутися до кримінально-правової літератури і визначити зміст поняття криміналізація. В літературі можна натрапити на різні її визначення. Так, в юридичній енциклопедії дається наступне визначення криміналізації – (франц. – *criminalization*, від лат. *criminalis* – злочинний) – віднесення тих чи інших дій до злочинних, якщо раніше вони такими не вважалися, з визначенням у відповідній нормі Особливої частини кримінального закону конструктивних ознак складу злочину та можливого покарання за скоєння його. Зокрема, М.І. Хавронюк цілком сприймаючи таке визначення, пояснює криміналізацію як законодавче визнання тих чи інших діянь злочинними та встановлення за них кримінальної відповідальності [7, с. 7].

В юридичній літературі можна зустріти різні визначення криміналізації, але на думку, наприклад, П.Л. Фріса, всі вони можуть бути зведені до двох відносно самостійних концепцій. Представники першої з них, трактуючи криміналізацію широко, розуміють під нею не тільки закріплення в законі ознак основних складів злочинів, а і зміни у санкціях норм Особливої частини КК в сторону їх підвищення, введення нормативних обмежень на застосування інститутів звільнен-

ня від кримінальної відповідальності та покарання, інші норми, які викликають небажані для суб'єкта наслідки, погіршують правове становище суб'єкта, посилюючи тим кримінальну відповідальність [8, с. 45].

Далі перейдемо до розгляду такого завдання кримінально-правової політики, як визначення оптимальних заходів впливу на винного (пеналізація і депеналізація). Якщо комплекс питань, пов'язаних із криміналізацією та декриміналізацією відповідних видів людської поведінки, повністю перебуває в компетенції законодавця, то сфера пеналізації (депеналізації) – більш широка.

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що на сучасному етапі розвитку вітчизняного кримінального законодавства такий напрям кримінально-правової політики як депеналізація злочинів набув у своєму розвитку нового поштовху. Це процес був на думку фахівців обумовлений тим, що вітчизняний і зарубіжний досвід застосування кримінального законодавства свідчить, з одного боку, про обмеженість можливостей покарання в досягненні мети загальної та спеціальної превенції, а з іншого – про значні матеріальні та духовні затрати, які пов'язані з застосуванням покарання. Вже досить давно висловлюються точки зору фахівців щодо обмеження негативних наслідків застосування покарання і вироблення якісно нових форм впливу на злочинну поведінку [9, с. 67].

Фахівці зазначають, що визначаючи поняття депеналізації злочинів, слід виходити з таких двох відправних моментів. По-перше, при депеналізації діяння продовжує залишатися злочином. Якщо ж діяння виключене з кола злочинних (декриміналізоване), або і не включалося до нього, то у першому випадку може йтися про депеналізацію лише як про необхідну складову частину декриміналізації, у другому – таке діяння виключає кримінальну відповідальність, а тому про депеналізацію йтися не може. По-друге, існує правова база для незастосування покарання до особи, яка вчинила злочин. При цьому, якщо розглядати покарання лише як складову частину право обмежень, в яких полягає кримінальна відповідальність особи, яка вчинила злочин.

Зіставлення судової й законодавчої депеналізації виступає надійним індикатором оцінки останньої. Так, якщо судова депеналізація фіксує суттєве зниження розміру та виду покарань порівняно з нормативною, це повинно бути оцінено як сигнал («червона картка») необхідності корегування закону в бік пом'якшення покарання.

Одним з найважливіших завдань кримінально-правової політики полягає у сфері запобігання злочинам методами кримінально-правового впливу. Соціальна обґрунтованість і чітке формулювання кримінально-правових норм, їх застосування на практиці, як відомо, сприяють попередженню злочинів як на загальному, так і на індивідуальному рівнях. Запобігання злочинам є одним з найважливіших завдань, що стоять перед кримінально-правовою політикою, яка перспективно спрямована на зменшення рівня злочинності в суспільстві.

Теоретичні розробки питання впливу кримінально-правової політики на злочинність дозволили сформулювати певне положення, яке полягає у тому, що загальнопопереджувальний потенціал

кримінального права полягає не у суворості покарання, а пов'язаний з його невідворотністю, з існуванням загрози його застосування.

Кримінально-правова політика спрямована на встановлення позитивної (перспективної) відповідальності, яка являє собою усвідомлення відповідальності перед суспільством, переконливості у необхідності суворого дотримання законів, в недопустимості вчинення злочинів та реалізації поведінки, яка заснована на цій установці.

Встановлюючи коло злочинних діянь, кримінально-правова політика впливає на свідомість громадян, виховує в них негативне ставлення до злочину як соціального явища, до особи, яка його вчинила.

Суттєве значення для запобігання злочинам мають і стимулюючі норми кримінального права, які покликані викликати у особи, яка вже стала на шлях скоєння злочинів і перебуває в постзлочинному стані (посткримінальна поведінка), намір відмовитися від подальшої злочинної поведінки, встати на шлях виправлення.

У сфері взаємодії з іншими елементами (складовими) кримінальної політики. Досягнення очікуваних наслідків у сфері боротьби зі

злочинністю можливе лише за умови чіткої взаємодії між всіма елементами політики у сфері боротьби із злочинністю.

Висновки і пропозиції. Кримінально-правова політика – є складовою всієї політики України. Звичайно, кримінально-правова політика перебуває у сфері внутрішньої політики держави і являє собою напрям боротьби зі злочинністю, який базується на застосуванні норм кримінального права. Не можна штучно відокремити українську політику боротьби зі злочинністю, наприклад, від зовнішньої політики боротьби з тероризмом, наркобізнесом, торгівлею людьми тощо.

Підсумовуючи аналіз завдань кримінально-правової політики слід зазначити, що вони перебувають у таких сферах як: визначення загальних засад кримінальної відповідальності та покарання; визначення кола діянь, віднесених до категорії злочинних (питання криміналізації та декриміналізації); визначення оптимальних заходів впливу на винного пеналізація і депеналізація); запобігання злочинам методами кримінально-правового впливу (загальна й спеціальна превенція); взаємодії з іншими елементами (складовими) політики у сфері боротьби із злочинністю.

Список літератури:

1. Литвак О.М. Держава і злочинність: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 304 с.
2. Шакун В.І. Влада і злочинність. – К.: Пам'ять століть, 1997. – 226 с.
3. Харитонов О. Поняття і ознаки публічних правовідносин // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 1 (28). – С. 36-46.
4. Коляда П.В. Окремі аспекти практичного застосування Кримінального кодексу України // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.- практ. конф. [Харків] 25-26 жовтня 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002. – 272 с.
5. Антипов В.І. Щодо основних принципів визначення видів та розмірів покарань за Кримінальним кодексом України // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.- практ. конф. [Харків] 25-26 жовтня 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. та ін. – К.-Х.: «Юрінком Інтер», 2002. – 272 с.
6. Мельник М.І. Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 5. – С. 94-98.
7. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. – К.: Істина, 2004. – 504 с.
8. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К.: Атіка, 2005. – 332 с.
9. Гальперин И.М. Социальные и правовые основы депенализации // Сов. гос-во и право. – 1980. – № 3. – С. 60-68.

Северин А.Ю.

Запорожский национальный технический университет

ЗАДАЧИ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация

Исследованы задачи уголовно-правовой политики, которые определяются уголовно-правовой доктриной. Раскрыто содержание и направления реализации этих задач. Определены теоретические и практические проблемы реализации задач уголовно-правовой политики, особенно через такие составляющие, как привлечение к уголовной ответственности и наказания, а также криминализации и декриминализации общественно-опасных деяний. На основании задач исследования и учета социально-экономических, политических и интеграционных процессов, которые происходят сегодня в Украине, определены основные тенденции уголовно-правовой политики на современном этапе развития государства. Выяснено сущность и содержание уголовно-правовой политики.

Ключевые слова: принципы, задачи, функции, реализация уголовно-правовой политики, преступность, предотвращение, борьба.

Severin A.Yu.

Zaporizhzhya National Technical University

OBJECTIVES OF CRIMINAL-LAW POLITICS

Summary

Studied problem of criminal-law politics, determined criminal-law doctrine. The content and direction of these tasks are solved. Theoretical and practical problems of implementation tasks criminal-law politics are determined, especially through such components as criminal prosecution and punishment and criminalization and decriminalization socially dangerous acts. According to the research objectives and taking into account socio-economic, political and integrative processes occurring today in Ukraine, the main tendencies of criminal-law politics in the current development state are determined. It is found the essence and content of criminal-law politics.

Keywords: principles, task, functions, implementation of criminal-law politics, criminality, prevention, struggle.